

TEMPORALT OCH MODALT PERSPEKTIV I SVENSKAN

av
Elena Tchekalina

Interpreting 'past' in Swedish is based on the speaker's attitude determining different types of temporal perspective, either cut off from the present (in the preterite) or connected with it (in the perfect forms). Futurity could be described by the modal 'skall'-construction, the present form and 'kommer att' with the infinitive. The semantic correlation between the latter two is defined by the modal perspective, either subjectively felt by the speaker or objectively determined. Thus, the grammar system differences between the ways of expressing the past and the future are compensated by functional sameness of both perspectives, either conceptually distanced from or nearest to the speaker.

Syftningen på det förflutna i förhållande till det närvarande kan i svenskan uttryckas antingen med perfektum eller med preteritum (imperfektum). Alla grammatiker som behandlar kategorin tempus är eniga om att det råder en märkbar semantisk skillnad mellan de båda formerna. Man understryker att preteritum är dåtidstempus (Kinnander 1973:127), som '*förlägger satsinnehållet till förgången tid*' (Wessén 1968:102), '*ställer det omtalade förloppet i relation till andra då passerade händelser*' (Pipping 1964:210). Hos perfektum framhäves det däremot att det är nutidstempus (Kinnander 1973:127), som '*innebär anknytning till det närvarande, en relation till det aktuella nuet*' (Wessén 1968:102); '*att det för tanken sammanknyter ett förflutet med ett närvarande*' (Pipping 1964:210-211). Man konstaterar också att preteritum är berättande (Wessén 1968:102; Thorell 1973:124) och fixerar händelsen till en viss tidpunkt eller ett visst tidsskede i det förflutna (Kinnander 1973:127). Perfektum '*lyfter ut ett avslutat förlopp ur det förflutna (som ett isolerat faktum)*' (Thorell 1973:125); '*händelsen är inte fixerad i det förflutna, utan anges endast som ett "nuvärde" (aktualitet, "resultat" osv.)*' (Kinnander 1973:127).

De utförliga citatutdragen ovan klargör att skiljelinjen mellan de aktuella formernas temporala innebörd inte i första hand gäller händelsernas tidsmässiga placering, utan bestäms av den talandes varierande synvinkel på det förflutna.

Som bekant har vardera formen speciella användningsområden som i detaljer är redovisade i grammatisk litteratur och illustrerade med typiska exempel i kontrastiva temporalkontexter (Noreen 1904:669-673; Beckman 1964:149-150; Teleman u.å.:12-13; Pettersson 1976:148-151; Collinder 1974:59, 68-69, 71). Emellertid tycks det vara lika viktigt att ta i anspråk även gränsområden med icke-typiserade kontexter när det gäller de språkliga kategorier som implicerar den talandes attityd till det åsyftade sakförhållandet. I sådana kontexter kan inte bara semantiska huvudkontraster utan också subtila betydelsenyanser avteckna sig i vissa fall ännu tydligare.

På tal om gränsområden och icke-typiserade kontexter visar det sig att preteritum och perfektum kan användas med samma ospecifica tidsadverbial, vilka betecknar en mer eller mindre närliggande ('nu', 'nyss', 'nyligen') respektive avlägsen tidpunkt eller tidrymd i det förflutna ('tidigare', 'förr', 'förut'):

- (1 a) *Nu drog molnet bort! Nu är det hög himmel, vinden är ljum, känn hur den smeks!* (A. Strindberg).
- (1 b) *Nu är du här! Det har hänt nu!* (R. Jönsson).
- (2 a) *Man ber honom upprepa vad han nyss sa* (P.C. Jersild).
- (2 b) *Inte kan det vara från revisorerna efter vad vi nyss hört* (H.K. Rönblom).
- (3 a) *Min man och jag fick nyligen biljetter till en konsert* (Dagens Nyheter).
- (3 b) *I detta nummer fortsätter diskussionen i ett par ämnen som nyligen varit på tapeten i tidskriften* (Språkvård).
- (4 a) *Det visste jag förut* (Svensk handordbok 1970:244).
- (4 b) *Har du varit här förut?* (Svensk handordbok 1970:244).
- (5 a) *Du är sen? – Jag kunde inte komma förr* (Svensk ordbok 1986:365).
- (5 b) *Jag har inte tänkt på detta förr* (J. Myrdal).
- (6 a) *Tidigare bodde de i Stockholm* (Svensk ordbok 1986:1260).
- (6 b) *Artikeln har tidigare publicerats i Finsk Tidskrift 1/1981* (Språk).

I exempelmaningarna ovan finns det tydliga textsyftningar på den semantiskt relevanta skillnaden i det sätt att beskriva det förflutna som styr valet av preteritum respektive perfektum. I den första exempelsen med 'nu' tycks de finita verbformernas rangordning vara betecknande: i ex. 1 a följer presensformen på den preteritala för

att framhäva den konceptuella distansen mellan principiellt olika tillstånd både i vädret och i sinnesstämningen hos den talande. I ex. 1 b placeras däremot repliken med presens först, vilket anordnar det fullbordade skeendet uttryckt med perfektum i det tidsavsnitt som ännu är aktuellt för den talande: resultatet uppfattas här såsom nuvarande.

En liknande skillnad gör sig gällande i exempelmaningarna med 'nyss'. När det är tal om ett bortglömt eller icke-uppfattat – alltså för den talande oaktuellt och därför förgånget meddelande – är preteritum på sin plats (se ex. 2 a ovan). Däremot väljes perfektum för att framhäva meddelandets aktualitet för nupunkten (ex. 2 b ovan).

I meningarna med 'nyligen', 'tidigare', 'förr', 'förut' expliceras handlingens nutida relevans hos perfektum med deiktiska medel: 'i detta nummer' (ex. 3 b); 'här' (ex. 4 b); 'på detta' (ex. 5 b); det grammatiska subjektets bestämda form 'artikeln' i initialposition (ex. 6 b). Däremot är preteritum i de parallella fallen (ex. 3 a, 4 a, 5 a, 6 a) rent konstaterande och implicerar distanserad hållning till de åsyftade händelserna i det förflutna.

Kännetecknande är i detta sammanhang de betydelskiftningar, som B. Collinder berör i fråga om användningen av perfektum och preteritum med tidsadverbialen 'nyligen': 'Jag har träffat henne nyligen (: en eller flera gånger under den senaste tiden) – Jag träffade henne nyligen (: en gång för inte länge sedan)' (Collinder 1971:149).

Den semantiska gränslinjen mellan preteritum och perfektum skiljer alltså inte på några konkreta punkter på tidslinjen utan refererar till den talandes syn på det förflutna i förhållande till det närvarande. Perfektum betecknar det aktuella föregående som förutsätter kontinuitet mellan det förflutna och det närvarande. Preteritum, som med full rätt kallas för avståndsform (Thorell 1973:122; Dahl 1985:120; avståndsform rörande danskan hos Wiwel som var först med denna tolkning (Wiwel 1901:140-141; Diderichsen 1976:123)), framställer de förflutna händelserna som förgångna, distanserade, i tid och rum avgränsade från den talande. I vissa fall används denna form även för att beteckna rumsavstånd mellan den talande och den åsyftade händelsen, som i själva verket äger rum samtidigt med rapportögonblicket:

- (7) *Läkaren. Nu gingo de in genom porten!*
System. Jag hörde ingenting!
Läkaren. Men jag, jag hör! Och nu ser jag också!
 (A. Strindberg).
- (8) *Hon vände sig mot den ljusa sovrumsdörren och sa: – Han sov*
 (R. Jönsson).

Denna varierande inställning hos den talande framträder tydligt vid formernas parallella användning i sådana fall, då preteritum syftar på det närmast förgångna, medan perfektum återger tidsenligt mera avlägsna, men aktuella föregående skeenden:

- (9) – *Hur var det du sa för en stund sedan, smakar kronärtskockan blåsyra? – Ja visst, har du inte vetat det förut?* (Hj. Söderberg).
- (10) *Jag måste erkänna, att jag inte tidigare upptäckt den möjligheten. Nu såg jag hur nära denna utväg låg*
 (V. Moberg).

I de båda exemplen ovan framställs de nyss förgångna skeendena såsom distanserade, då de betecknas med preteritum. I ex. 9 är detta betingat av att meddelandets innehåll inte förblev riktigt uppfattat av adressaten, vilket automatiskt utesluter det förflutnas aktualitet för den talande. I ex. 10 beror det konceptuella avståndet mellan det förflutna och det närvarande på det att den tidigare möjliga utvägen förblev icke-realiserad. Däremot innebär perfektum i de båda fallen samtalsämnets aktualitetsvärde, som förutsätter kontinuitet mellan det förflutna och det närvarande.

Det bör också påpekas att perfektum i likhet med preteritum kan användas med retrospektiva (bakåtblickande) tidsadverbial – såväl relativa, som konkret kronologiska, bland annat betecknande tidsintervallen mellan handlingens fullbordande och den talandes nupunkt (se ex. 16 nedan):

- (11) *Rena dödsängesten. Varför nu detta? Har ju klarats av för 20 år sedan* (P.C. Jersild).
- (12) *Nu när jag är femtiofem år har vattendragen redan länge sedan delat sig* (J. Myrdal).

- (13) *Här handlar det om den svåra balansgången mellan goda kontakter och ren vänskapskorruption. Gränsen har överträtts för länge sedan* (Dagens Nyheter).
- (14) *Jag har lugnat mig för länge sedan* (V. Moberg).
- (15) – *Vad ska hon beta? – Ronja. Som jag ju redan för länge sen har beslutat* (A. Lindgren).
- (16) *Alla som i andra sammanhang erhållit blodtransfusioner fram till december 1989 har uppmanats att låta undersöka sig* (Svenska Dagbladet).
- (17) *Den nordiska tanken har varit mest levande och haft sina varmaste förespråkare i tider av starkt yttre tryck – 1809, 1864, 1940* (Språkvård).
- (18) *Att Engbergs språklära är ett osjälvständigt arbete har redan tidigare framhållits i olika sammanhang – i recensionen 1836 samt senare i ett föredrag av J.E. Rydquist 1870 och i en uppsats av Torvald Lindstedt 1935* (T. Johannisson, G. Mattsson).
- (19) *Genom nådig remiss den 17 mars 1953 har direktionen för statens... institut... anbefallits angiva utlåtande över... . Emedan Kungl. Maj:t den 17 mars 1953 anbefallit får direktionen anföra...* (Bergman 1969:74-75).

Användningen av perfektum med tidsfixerande bestämmningar av det förflutna förutsätter en återblick på de omtalade händelseförloppen: placerade 'bakom' den talande utgör de dock bakgrunden till dennes aktuella nupunkt. Man vänder sig om och ser tillbaka på det tidigare sakförhållandet för att förstå och/eller förklara det närvarande. I en del sådana användningar förekommer direkta kontextuella hänvisningar till de förflutna skeendenas aktualitetsvärde 'här' och 'nu' (se ex. 11, 12, 13, 18 ovan). Annars expliceras det föregåendes aktualitet i text- (ex. 16, 17, 19 ovan) eller dialogsammanhanget (ex. 14, 15 ovan).

Ett speciellt fall utgör perfektum i en så kallad 'sekundär' användning inom preterital omgivning med modal innebörd: modalt perfektum hos Thorell (1973:125); Kinnander (1973:127-172); modalperfektum, eller sekundær perfektum hos Glismann (1979:248). Man har här vad som B. Kinnander kallar för 'rekonstruktion... av ett tidsfixerat då-skede' (Kinnander 1973:144); om rekonstruering se även hos Glismann (1979:249).

Enligt språkmaterialet tycks rekonstruktionen framträda med två olika modalkonnotationer.

Dels gäller det den talandes eget antagande, baserat på trovärdiga källor, som i citatutdraget nedan:

- (20) *Av Orkestastenen ... framgår att Ulv tagit del i tre krigståg till England... Ulv har sålunda vid flera olika tillfällen... vistats i England och där... blivit en varm anhängare av kristendomen. Hemkommen med andra uppsvear... har han verkat för sin tro och låtit denna komma till synes i ristningar som han utfört... (O.v. Friesen); i: (Kinnander 1973:141).*

Dels är det tal om återgivandet av någon annans tolkning av det förflutna:

- (21) *Ynglingens föräldrar anmälde honom försvunnen förra söndagen. Enligt rättsläkaren har han avlidit någon gång mellan lördag morgon och tisdag eftermiddag (Dagens Nyheter).*

De båda fallen bekräftar B. Kinnanders förklaring att perfektum vid sådana användningar har 'karaktär av bedömning utifrån författarens nupunkt' (Kinnander 1973:130):

... nu-värdet framträder så, att sammanhanget ger vid handen: nu vet, meddelar, erfar, inser, förmodar jag osv. att något i det förflutna som (möjligen, enligt uppgifter osv.) var så eller så har varit så (Kinnander 1973:131).

Helt övertygande är i detta sammanhang listan på de adverb och fraser, som är mest typiska för modalt perfektum:

antagligen, förmodligen, sannolikt, troligen, troligtvis, synbarligen, säkerligen, måhända, möjligen, kanske, således, i själva verket, av allt att döma, alla tecken tyda på, säkert är att, ligger i öppen dag, framgår obestriddligt, är knappast tvivel underkastat, synes visa, synes troligt att, varav är troligt att, det är troligt, det förefaller troligare, vi ha vittnen att åberopa, tycks vittna om att, kunna vi sluta oss till, kan slutas därav, m.fl. (Kinnander 1973:134).

Här föreligger ytterligare ett bevis på att den temporala betydelskillnaden mellan preteritum och perfektum är betingad av den talandes attityd till det åsyftade sakförhållandet, som innebär antingen distanserad hållning till det förbigångna då-förflutna eller personligt engagemang i det aktuella nu-förflutna. Denna betydelskorrelation torde kunna betecknas som 'temporalt perspektiv', vilket förutsätter att de förflutna händelserna ses av den talande antingen i fjärr- eller närperspektiv; om begreppet temporalt perspektiv, dock med en annan anknytning, se (Bjervig 1977:33-50; Sørensen 1973:210); jämför också O. Thorells framställning om samverkan mellan tempus och aspekt (1973:120-124), 'vilka kan föras tillbaka på en gemensam grund, oppositionen mellan nu och icke-nu' (Thorell 1973:119).

Betydelsekontrasten mellan olika temporala perspektiv hos preteritum och perfektum medför stora funktionella möjligheter för formernas varierande. I dialoger kan de återge kommunikanternas motsatta uppfattning av samma skeende, ofta uttryckt med samma verb (se ex. 24, 25, 26 nedan):

- (22) – *Jag har inte skrivit något brev! – Men jag fick det! – Jag har inte skrivit till dig. Det skulle aldrig fallit mig in att skriva till dig. – Det föll dig in (S. Arnér).*
- (23) – *Var har du stulit den där? – Inte alls stulit, sa pojken, jag fann den (S. Lidman).*
- (24) – *Du har ju erkänt det. – Ja, jag erkände. Däraktigt nog. Ingenting har jag ångrat som det (V. Moberg).*
- (25) – *Hände något? – Kanske, sa modern och log i mörkret. Kanske det hänt något (L. Ahlin).*
- (26) – *Och nu går Borkas ormyngel omkring på Mattisborgens tak? Och du, Ronja, har talat med honom? – Han talade med mig (A. Lindgren).*

I exemplen ovan refererar preteritum till konceptuellt distanserade, då-förflutna händelser, som är antingen obehagliga eller likgiltiga för en av de kommunicerande. Däremot framhäver opponenternas repliker med perfektum de omtalade förloppens relevans.

Utmärkande i detta sammanhang är också kontrasten mellan de synonyma verben 'döda' och 'mörda' i preteritum respektive perfektum i emfatiska uttalanden av en person:

- (27) – *Fattar du inte? Det var han som ställde om att hon dog! Och ännu häftigare: – Han dödade henne! Han har mördat henne!* (S. Arnér).

Det förefaller som om betydelskillnaden mellan predikatens temporala perspektiv för med sig satsernas motsatta informationsstruktur. Man torde fokusera i så fall antingen handlingens objekt, den som är död – med preteritum – eller subjekt, den som är levande – med perfektum. Märk att satsklyvningen används i samma excerpt i den andra repliken med emfatisk utbrytning och preteritalt predikat speciellt för att fokusera det identiska subjektet.

En liknande skillnad torde styra valet mellan de båda formerna i Å. Thulstrups exempel:

Gustaf II Adolf var (en gång) i Nürnberg.

Gustaf II Adolf har varit här i Nürnberg.

I det förra exemplet är Gustaf II Adolf såväl grammatiskt som psykologiskt subjekt, och imperfekt blir därför nödvändigt... I det senare exemplet antas den talande eller skrivande befinna sig i Nürnberg, som därmed får en särskild betydelse och blir till stadens historia, och denna betraktas som ett in i nutiden fort-gående tidsavsnitt – därför perfekt (Thulstrup 1948:71).

I enstaka fall framträder de båda formerna i litterära texter för att återge en rent stilistisk kontrast; gränsen mellan deras användning är i så fall inte så knivskarp:

- (28) *Till den sagan gjorde jag tre teckningar. Till den sagan har jag gjort en teckning av en flygplats sedd från luften med hangarer och flygplan. Jag har förklarat att det var flygplatsen. Till den sagan ritade jag en gruva sedd från luften och en husfasad under vilken jag med ojämna och spretiga bokstäver skrivit "Slottet" (J. Myrdal).*
- (29) *Andra har längtat till främmande städer och fjärran hamnar och hav – jag längtade från stadens kvalm och hetta ut till de blommande öarna i Mälarens vattenvärld. Andra har som barn lekt vid stora hamnstädernas kajer och drömt om att som obefarna jungmän få mönstra på drömmens vita brigg, bound for Melbourne, Australia – jag drömde bara om att smyga ombord och gömma mig i det tomma lastrummet på en*

tegelpräm. Andra följde med längtan i ögonen rökspyende engelska kolhamnar och franska sjöstädernas glädjekvarter – jag såg med avund skutskepparens pojke stå vid roderstocken och styra ut de tomma prämarna mot Björkfjärdens lockande och avlägsna blå vidd, där Sunden öppnade sig som portar till Äventyret och Friheten (E. Askklund).

Det fria användandet av preteritum och perfektum i ex. 28 tycks skapa ett slags 'stereoskopisk' bild av det förflutna, som dels tillhör det förgångna, dels är tidfäst till nupunkten. I ex. 29 ovan används perfektum och preteritum parallellt endast hos samma verblexem för att framhäva den kontrast som vidare återges av verb i preteritala former med olika lexikaliska betydelser.

Den semantiska och funktionella korrelationen mellan perfektum och preteritum utgör dock ingen speciell grammatisk kategori; det fria varierandet uteslutar formernas direkta opposition till varandra. Däremot ingår de båda i oppositioner till å ena sidan presens, å andra sidan pluskvamperfektum, som betecknar 'ett förlopp såsom i tiden föregående en viss tidpunkt' (Thorell 1973:125). På grundval av detta kan man förutsätta att temporala betydelser uttrycks i svenskan med två grammatiska verbkategorier av principiellt olika typer – en med deiktisk och en med relativ innebörd. Först var uppfattningen om tempus som hyperkategori med hierarkisk struktur som omfattar flera grammatiska verbkategorier djupt och detaljerat argumenterad av Ljudmila Lokshtanova (Lokshtanova 1986:26-28).

Den ena kategorien med deiktisk temporalinnebörd bygger på oppositionen mellan preteritala (preteritum, pluskvamperfektum) och presentiella (presens, perfekt) tempusformer. Den uttrycker handlingens förhållande till den talandes nupunkt – det så kallade grammatiska rapport – eller talögonblicket – och förutsätter antingen avstånd från eller samtidighet med det (jämför begreppet 'fokus' hos E. Lindberg 1980:68-69).

Den andra kategorien med relativ temporalinnebörd bygger på oppositionen mellan perfekta (perfektum, pluskvamperfektum) och icke-perfekta (presens, preteritum) tempusformer. Den uttrycker handlingens förhållande till en flyttbar orienteringspunkt, fixerad inom text- eller situationssammanhanget, och förutsätter antingen föregående eller samtidighet med den.

Syftningen på det förestående utgör en speciell svårighet därför att det svenska verbssystemet saknar en särskild futural böjningsform, men förfogar över olika sätt för att uttrycka framtidsbegreppet. De viktigaste är futuralt presens samt 'kommer att' och 'skall' med infinitiv, vilka oftast behandlas i grammatisk litteratur.

De flesta författare är eniga om att verbförbindelsen med 'skall' inte har någon enhetlig temporal användning utan framträder med en rad skiftande betydelse, som bygger på första komponentens modala innebörd och uttrycker något planerat eller bestämt: förslag, löfte, avsikt, beslut o.d. (se Noreen 1904:669; Afzelius 1906:1-4; Beckman 1917:79; 1964:160; Körner 1936:193; Thorell 1973:128; Pettersson 1976:156; Andersson 1977:2-16). Det modala och det futurala hos 'skall' med infinitiv utgör alltså ett semantiskt komplex, som realiseras i olika varianter, beroende av syntagmatiska faktorer – i främsta hand av subjektets grammatiska person och meningens performativtyp.

Däremot prioriteras antingen 'kommer att' (Beckman 1964; Lindberg 1980; Andersson 1977) eller futuralt presens (Wessén 1968; Pettersson 1976; Linell 1978) såsom de viktigaste uttrycksätten för icke-modal (s.k. 'ren') framtid; endast R. Körner betraktar dem som 'futurekvivalenter' (Körner 1936:193).

Hos 'kommer att' accentuerar olika författare olika betydelsenyanser:

ett bestämt meddelande, som man söker hålla så objektivt som möjligt (Wessén 1968:103);

att något är reellt för talaren, att det gäller i nuet (Platzack 1976 (b):38);

talaren använder kommer att för att uttrycka en framtid som han på något sätt har direkt kontroll över, t.ex. förhandskunskap, framtids-vision e.dyl. (Platzack 1976 (a):19);

om talaren å ena sidan inte vill påstå att handlingen är bestämd av någon; å andra sidan inte heller själv vill stå för sanningshalten i utsagan, utan hänvisar... till någon utanför honom befintlig källa (Pettersson 1976:159);

s k ren framtid, dvs utan reservationer för att inskränkningar eller ändringar i det förutsedda kan komma att gälla. Att reservationer inte görs betyder inte att den talande anser sig kunna förutsäga framtiden. Det är fråga om en på rimliga skäl och kända grunder baserad uppfattning om framtiden (Lindberg 1980:64).

Om presens i futural användning skriver grammatiker huvudsakligen att det används särskilt om satsen innehåller en framtida tidsbestämning eller om framtiden klart framgår av situationen (Pettersson 1976:155; Lindberg 1980:64). Dessutom påpekas det att verbets aspektuella karaktär spelar en viktig roll: terminativa verb får futural betydelse lättare än durativa (Beckman 1964:109; Thorell 1973:127).

Språkmaterialet uppvisar en tydlig semantisk och funktionell betydelseskilnad, vilken vittnar om att 'kommer att' och futuralt presens snarare är kontrasterande än konkurrerande sätt att uttrycka framtid i svenskan.

Presens betecknar en för den talande aktuell förekommande handling, som oftast placeras i en tämligen nära framtid. Det är helt naturligt i satser med subjekt i 1:a person:

(30) *Jag åker tillbaka till Sverige i morgon. Jag ringer i morgon bitti* (M. Sjöwall, P. Wahlöö).

(31) *I höst börjar jag på Tekniska. Med mina förkunskaper är jag ingenjör om tre år* (V. Moberg).

I satser med subjekt i 2:a person får futuralt presens imperativisk bibetydelse. Kännetecknande för sådana användningar är att adressaten står i nära förbindelse med den talande, t.ex. släktskap som i de båda exemplen nedan:

(32) *Nu går ni! – Jaså, går jag, sa Maria och reste sej; jaså, min egen dotter säger att jag ska gå* (S. Dagerman).

(33) *I morgon går du upp till sjukhuset och ber att få remiss till psyket. Du åker dit och får insulinchockar och sen kommer du tillbaka, frisk som din lillebrorsa, och då skriver du en ny bok* (G. Tunström).

Även i satser med subjekt i 3:e person framgår den talandes engagemang i det förestående:

(34) *Ja, mumlade Markel, i morgon står artikeln i vart fall inte. Det har jag dragit omsorg om* (Hj. Söderberg).

Anvisningar på detta hittar man ofta inte i verbalkontext (framtidssadverbial och/eller verbets aspektuella karaktär) utan i

situationssammanhanget i sin helhet; betecknande är att det står durativa verb i tre av de fyra exemplen nedan:

- (35) en förälder om sin sons framtid: *Vad tror du han blir när han blir stor?* (S. Arnér);
 (36) en detektiv om sitt undersökningsfall: – *Vet man vem det är då? – Nej, men det ser man snart av fingeravtrycken* (H.K. Rönblom);
 (37) en byggnadsfirmas chef om sitt projekt: *Här står snart universitetets nya matematikcentrum klart* (Svenska Dagbladet);
 (38) en gammal lärare om sina forna elever: *Nästa gång sitter kanske en annan av de forna tioåringarna bland åhörarna* (P.G. Evander).

Detta visar att huvudfaktorn vid valet av futuralt presens framför andra medel utgör den förestående handlingens aktualitet för den talande, som tydligast framgår i exemplet med de två durativa verben 'älska' och 'hata':

- (39) *Tro mig: han antingen älskar dig eller hatar dig innan årets slut* (F. Bremer).

Futuralt presens, som återger den talandes engagemang i det förestående, är alltså starkt subjektivt orienterat.

'Kommer att' förutsätter däremot en öppen objektiv prognos då den används både i skrivet (ex. 40, 41 nedan) och talat språk (ex. 42, 43, 44):

- (40) *Den talande kan emellertid ha en mycket bestämd uppfattning om hur framtid kommer att gestalta sig* (A. Sundqvist).
 (41) *Den av kraftindustrin nyligen presenterade prognosen över elförbrukningen till år 2000 visar entydigt att efterfrågan kommer att öka trots stora ansträngningar att hushålla med elkraft* (Dagens Nyheter).
 (42) *Du kommer att lyckas. Du har både begåvningen och energien* (V. Moberg).
 (43) *Du kommer nog att hinna gå i skolan. Du har många år på dig* (P. Rådström).

- (44) *Du kommer att klara dig bra, mycket bra, den saken är det ingen tvekan om.* (L. Ardelius).

Ibland framgår det av textsammanhanget att prognosen uttryckt med 'kommer att' i fortsättningen blev förverkligad:

- (45) *Han tillade: Ni kommer att bli förbluffad, master Borck. Redan den omständigheten att han tilltalades vid namn, förbluffade master Borck.* (Hj. Bergman).
 (46) *Han hade ringt mig och förvarnat: "Du kommer att få besök av François Lumumba". Och följande dag stod han på Sala järnvägsstation* (M. Ahrne).

Däremot klargör ofta kontexten att de förestående handlingarna uttryckta med 'skall'-konstruktionen förblir icke-realiserade, vilket som synes är uteslutet för 'kommer att':

- (47) *Man säger att man skall ringa, men gör det inte* (S. Arnér).
 (48) *Jag väntar hela tiden att han skall göra något. Men han gör ingenting* (P. Sundman).

Ofta framträder 'kommer att' + infinitiv med en bibetydelse av oundviklighet, vilken realiseras i olika funktionella varianter:

A. Förutsägelse, profetia:

- (49) *Så länge arbetslösheten är hög och nedskärningarna inom den sociala sektorn fortsätter kommer denna marknad att växa, förutspår T.* (Dagens Nyheter).
 (50) *Han ställer sig tolerant även till en del danismer, som han förutspår snart kommer att betraktas som god svenska* (Språkvård).

Ofta följer en rad satser med 'kommer att' en efter en i en kedja, vilket framdriver framtidens oundviklighet och understryker prognosens sanning:

- (51) *Allt kommer i sinom tid att rasa, snö kommer att välla in, rektangeln på väggen kommer att sjunka in i väggen, regnet och torkan kommer att vidga sprickorna; allt kommer att*

- begravas och minnet av vad som hänt kommer att begrava honom (B.E. Höijer).
- (52) Jag kommer aldrig att glömma det. Jag kommer att vara tacksam hela mitt liv, jag kommer att leva av tacksamhet för att göra detsamma (K. Boye).
- (53) Vi kommer att hitta taxichauffören, som körde er hit den där natten. Han kommer att minnas om ni var ensam eller ej. Er bil och lägenheten här kommer att undersökas av experter. Har det legat en kropp där kommer tillräckligt mycket att finnas kvar av den (M. Sjöwall, P. Wahlöö).
- (54) Jag kommer inte att bli bättre, tro inte det. Jag kommer att bli värre. Jag kommer att snäsa och gnata och vara irriterad på dig för att det regnar och avvisa dina närmanden och förhålla vårt giftermål, och när vi väl blir gifta kommer jag att bli som värst och snäsa dig inför hela världen och resa ifrån dig och bedra dig och lägga glassplitter i strösockret. Men jag kommer att hålla fast vid dig (P.O. Sundström).
- (55) Jag kommer även i fortsättningen att vara intresserad av människor... Jag kommer att vilja träffa dem. Jag kommer att vilja dra in dem i vårt hem, sitta och tala med dem, låta dem ligga över natten, skriva till dem. Och jag kommer att tala om det med dig, vilja berätta, resonera, samråda (S. Lindqvist).
- (56) Det mesta tyder på att den nationella, politiska och religiösa motståndet kommer att leva vidare. Världen kommer att få veta hur den kampen förlöper. Och balterna kommer att fortsätta hoppas på ett starkt – och starkare stöd från världen utanför (Månadsjournalen).

B. Den talandes varning:

- (57) Solen är falsk, tro inte den! Här kommer blod att flyta innan aftonen! (A. Strindberg).
- (58) Jag vill rädda fyrtio tusen människor som annars kommer att dödas nästa år! (V. Moberg).
- (59) Nya förmögenhetsskatten kommer att jaga företagen ur landet, varnar Sven-Olof Lodin (Dagens Nyheter).

C. Starkt affektivt hot hos den talande; se härom även hos Tabachovitz (1931:232):

- (60) Han ökade i raseri. – Jag kommer att göra det (S. Arnér).
- (61) Jag knöt händerna: – Jag kommer att tvinga dig (T. Giron).
- (62) Du ska veta att jag redan i morgon dag kommer att överklaga till högsta domstolen (Dagens Nyheter).
- (63) – Det här kommer du att få fan för! – Sa du nånting? frågar Robert. – Jag sa att det här kommer du att få igen (P.G. Evander).

D. Övriga typer av starka känslouttryck hos den talande:

- (64) Ja kommer ju att bli så gla då (S. Dagerman).
- (65) Det kommer aldrig att bli så kul som det var under kriget. Aldrig mer (U. Lundell).
- (66) Vi kommer aldrig att bli lyckligare mer. Jag känner det! (V. Moberg).
- (67) De första åren går an, men sen kommer du att bli olyckligare och olyckligare och skylla på allting (G. Tunström).
- (68) En vacker dag kommer jag att bli vårt århundrades Kain (R. Jönsson).

Det märkvärdiga med excerpterna ovan är att 'kommer att' används även med det terminativa verbet 'bli' som lättare än många andra antar den futurala betydelsen i presens. Även den passiva omskrivningen med 'blir' + perfektparticip hos transitiva verb får futural syftning endast då skeendet är aktuellt för den talande:

- (69) Jag vill inte medverka till att ni blir ytterligare lurad på era slantar (J. Lo-Johansson).

Om denna konnotation saknas, avser 'blir' med perfektparticip det närvarande:

- (70) Du blir alltså refuserad ibland. Det kan nog uppmuntra unga författare att få höra som naturligtvis blir sårade när de blir refuserade (Röster från Sara Lidman).

Betydelsekontrasten mellan de båda uttryckssätten tycks vara förknippad med en särskild typ av modalt perspektiv: futuralt presens innebär subjektivt orienterad framställning av för den talande aktuell framtid, medan 'kommer att' ger en objektiverad konstaterande

prognos om från den talande distanserad framtid. En liknande semantisk skillnad påpekas av O. Thorell, trots att hans tolkning är övervägande rent aspektuell utan modal anknytning: enligt Thorells uppfattning 'betraktas skeendet utifrån' hos 'kommer att', och hos presens 'ses processen inifrån' (Thorell 1973:127).

Särskilt tydligt framträder den semantiska skillnaden mellan 'kommer att' och futuralt presens vid parallell användning med ett verblexem:

- (71) *Jaha, säger jag å är intresserad, men va blir resultatet? Upphör kanske statens aggression mot min existens, löper jag inte längre nå risk att få min rätt trampad under fötterna? Tyvärr, min herre, säger byråchefen, kommer allt att bli vid de gamla* (S. Dagerman).

Här återges kommunikanternas olika uppfattning av samma skeende. Framtiden är utan tvivel aktuell för den, som är oviss om resultatet. Hans adressat, en ämbetsman vid en statlig institution, demonstrerar däremot sin absoluta likgiltighet samtidigt som han ger en 'på rimliga skäl och kända grunder' (Lindberg 1980:64) baserad prognos.

- (72) – *Jag hoppas min uppfinning får namnet kallocaïn efter mig själv. – Säkert, säkert, sade Rissén likgiltigt. Anar ni själv, hur stor betydelse den kommer att få?* (K. Boye).

I detta fall framträder kommunikanternas olika uppfattning av samma skeende mycket tydligt. Den talande med sina aktuella förhoppningar använder futuralt presens. Hans chef, som demonstrerar både likgiltighet (se adverbet 'likgiltigt') och neutral, kanske även distanserad hållning (se pronomenet 'ni'), väljer 'kommer att' med infinitiv av det terminativa verbet 'få'.

- (73) *En förmiddag ringer Pontus. Han talar om att nästa vecka har de manöver så då kan han inte alls ringa till henne. Och hon kommer inte att kunna nå honom* (G. Björkman).

Pontus är helt säker på att han inte kan ringa hem inom den närmaste framtiden. Däremot ligger det helt utanför hans kontroll om hans husfru kommer att ringa honom eller inte.

- (74) *Vi ses, hade han sagt när han gick. Som en överenskommelse eller som ett konstaterande av något alldeles självklart: naturligtvis kommer vi att ses* (S. Claesson).

I fall det kommande mötet är aktuellt för den talande, använder man futuralt presens som är talspråkets vanliga avskedsformel. Om det däremot återges i form av ett objektivt konstaterande med distanserad hållning, använder man 'kommer att'.

Av samma princip tycks valet mellan presens och 'kommer att' regleras i tidningsspråket. Presens används för att återge information om framtiden som man fått 'i första hand', vilket kännetecknas av direkta tids- och platsanvisningar. Då tidningsinformationen inte kan kontrolleras av den skrivande, använder man 'kommer att'. Också här framträder skillnaden särskilt tydligt vid parallell användning i en och samma mening:

- (75) *Skolministern Göran Persson har ännu inte tagit slutlig ställning till vad han kommer att föreslå i propositionen, som läggs i början av nästa år* (Dagens Nyheter).
- (76) *Det kommer att skrivas in i den nya läroplan som börjar gälla 1993* (Dagens Nyheter).
- (77) *Det är den riksdagsmajoritet som valet 1991 ger, som kommer att bära det politiska ansvaret för de viktiga förhandlingarna om Sveriges anslutning till EG* (Dagens Nyheter).

Framtidsframställningen i svenskan är alltså nära förknippad med olika typer av modalitet, som särpräglar inte bara 'skall'-konstruktionen, utan också futuralt presens och 'kommer att' med infinitiv. Valet mellan dessa 'rena' framtidsuttryck sker inte heller automatiskt, utan är betingat av den talandes attityd till det kommande; jämför:

- (78) *Ska jag säga något, tänkte han. Nej, jag tiger. Det kommer att låta skrovligt och platt vad jag än säger nu* (J. Fridegård).

Därför är alternativfrågan 'Tempus eller modus?' beträffande futurum, som ställts av grammatiker på engelskt och tyskt material se (Sljusareva 1986:75; Sternemann 1968:91-101), inte mindre relevant för svenskan. När det gäller det förestående, till skillnad från det förflutna, framträder den talandes attityd inte som ett slags val av

orienteringspunkt med alternative 'nu' och 'då', utan snarare som subjektivt eller objektivt modalt omdöme.

Samtidigt uppvisar den semantiskt orienterade analysen en påfallande funktionell parallellism mellan två olika perspektiv – det temporala, då det gäller det förflutna – och det modala – då det gäller det förestående. De båda perspektiven bygger på betydelsekorrelationen mellan två typer av den talandes attityd: antingen rent konstaterande distanserad hållning – avstånd till det förflutna hos preteritum; objektiviserad prognos om det förestående hos 'kommer att' med infinitiv – eller personligt engagemang – det förflutnas nuaktualitet hos perfektum; det aktuella föreståndet hos futuralt presens.

Presnenskij Val 42-11
123557 Moskva

Litteratur

- Afzelius, Jan A. 1906. Futurum och konditionalis i svenskan. Stockholm: Norstedts.
- Andersson, Erik. 1977. Verbfrasens struktur i svenskan. (En studie i aspekt, tempus, tidsadverbial och semantisk räckvidd.) Åbo: Åbo akademi.
- Beckman, Natanael. 1917. Hur uttryckes hos verbet framtid i forn- och nysvenskan? En provföreläsning och en önskelista. Språk och stil 17.1-16.
- Beckman, Natanael. 1964. Svensk språklära för den högre elementarundervisningen. Stockholm: Bonniers.
- Bergman, Gösta. 1969. Rätt och fel i språket. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård; 26.) Stockholm: Läromedels-förlaget.
- Bjervig, Nils. 1977. Tempus i dansk og russisk. Et bidrag til en kontrastiv analyse. Svantevit. Dansk Tidsskrift for Slavistik II.2.32-50.
- Collinder, Björn. 1971. Svenska. Vårt språks byggnad. Stockholm: Norstedts.
- Collinder, Björn. 1974. Svensk språklära. Lund: Gleerups.
- Dahl, Östen. 1985. Tense and Aspect Systems. Oxford, New York: Blackwell.
- Diderichsen, Paul. 1976. Elementær dansk grammatik. København: Gyldendal.
- Glismann, Otto. 1986. Om tid og tempus: Et forsøg på en fænomenologisk forståelse af de verbale tempusformers betydning. Nydanske studier og allmen kommunikationsteori. 16/17.237-257.

- Kinnander, Bengt. 1973. Perfektum i 'sekundär' användning. Nysvenska studier 53.127-172.
- Körner, Rudolf. 1936. Formella och logiska kategorier i grammatiken. Moderna språk. 30.185-197.
- Lindberg, Ebba. 1980. Beskrivande svensk grammatik. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Linell, Per. 1978. Människans språk: En orientering om språk, tänkande och kommunikation. Lund: Liber Läromedel.
- Lokshanova, Ljudmila M. 1986. Datskij glagol. Kategorialnyje znatjenija i upotreblenije finitnyh form. Avtoreferat dissertatsii na soiskanije utjenoj stepeni doktora filologitjeskih nauk. Moskva: Mgu.
[Det danska verbet. Kategoriella betydelser och användning av de finita formerna. Resumé av egen avhandling för rinnande av doktorsgrad innanför de filologiska vetenskaperna vid Moskva Lomonosovuniversitet.]
- Noreen, Adolf. 1904. Vårt språk: Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Band 5. Lund: Gleerups.
- Pettersson, Ture. 1976. Tempus. Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum. Utg. av Eva Gårding, 143-160. Lund: Liber Läromedel.
- Pipping, Rolf. 1964. Om innebörden av perfektum i nusvenskan. Nutidssvenska. Uppsatser i grammatik, 203-214. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Platzack, Christer. 1976 (a). Uppmaningar: Ett bidrag till beskrivningen av modus i svenskan. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie D. Meddelande 10. Lund: Lunds universitet.
- Platzack, Christer. 1976 (b). Satsens och meningens tidsbetydelse. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie D. Meddelande 12. Lund: Lunds universitet.
- Sljusareva, Natalja A. 1986. Problemy funktsionalnoj morfologii sovremennogo anglijskogo jazyka. Moskva: Nauka.
[Problem av funktionell morfologi i modern engelska.]
- Sternemann, Rudolf. 1968. K voprosu o metodah issledovanija kategorii budustjego vremeni. Voprosy jazykoznanija 5.91-101.
[Till frågan om forskningsmetoder av kategorin futurum.]
- Svensk handordbok. 1970. Konstruktioner och fraseologi. Under redaktion av Ture Johannisson och K.G. Ljunggren. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Svensk ordbok. 1986. Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet. Uppsala: Esselte Studium.
- Sørensen, Hans Chr. 1973. Strukturen i russisk. 1. København: Universitetsforlaget i København.
- Tabachovitz, Alexander. 1937. Några randanmärkingar till Rudolf Körners artikel. Moderna språk. 31.231-233.

- Teleman, Ulf. Utan år. Tid och tempus. Department of Nordic Languages. University of Lund. Stencil.
- Thorell, Olof. 1973. Svensk grammatik. Stockholm: Esselte Studium.
- Thulstrup, Åke. 1948. Preteritalt perfekt. Till belysning av gränsområdet mellan perfekt och imperfekt i svenskan. Nysvenska studier 28.70-101.
- Wessén, Elias. 1968. Vårt svenska språk. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Wiwel, Hyling G. 1901. Synspunkter for dansk sproglære. København: Det Nordiske Forlag.